

szellemes következtetését. Kálmán korában a capella-hivatalt nem viselte magyar püspök: ez a tisztség inkább lépcső volt valamelyik főpapi álláshoz. De az lehetséges, hogy Hartvik idegenből már mint püspök került oda; talán már Szent László korában: erre vall a legendának és Szent László egyik, a montecassinói apáthoz írt levelének egy, a földi uralom bűnök nélkül való gyakorolhatását egyezően tagadó helye. Maga a Hartvik-név németre vall. Tóth Zoltán IV. Henrik 1085-iki mainzi zsinatával kapcsolatban két ilyennevű magdeburgi érseket talált: az egyik, a gregorianus, akit a császár elcsapott, a másik, a hersfeldi apát, a gregorianus eszmények meggyőződéses ellenfele. (Az egykorú szóhasználat mindkettőt csak püspöknek nevezte). Még ugyanabban az évben az elűzött Hartvik visszatért érsekségébe s az „usurpator”, legfőljebb 1088-ig, azaz a császári párt álláspontja szerint maradt püspök, akkor IV. Henrik is elejtette őt; 1089-ben a hersfeldi apáti széket is betöltik — az antigregoriánus Hartviknek ekkor már híre-nyoma a történelemben nincs. Ebben — az investitúra-harc diplomáciai szövevényeit is bizonyára jól ismerő — Hartvikban próbálja Tóth Zoltán, nagyon valószínűen, a legenda-író t fölismerni. Ugyanakkor kerül Szent László udvarába, mikor nagy királyunk a pápai udvarral szemben a császár mellé áll: a változás a két udvar között személyi kapcsolatokat is teremtet s nem lehetetlen, hogy a kényszerűségből elejtett magdeburgi érseket maga IV. Henrik küldte a magyar udvarba. Hogy az öregedő püspök, negyedszázaddal később — maga „decrepitus”-nak írja magát — véleményét az investitúra-kérdésben megváltoztatta, azt a negyedszázad eseményei elfogadhatóvá teszik. Semmi sem szól tehát ellene Tóth Zoltán föltevésének, de hihetőségét nem egy összefüggés és jól csoportosított érv támogatja. A „valószínűség előkelő fokozata” kijár ennek a Tóth Zoltán ismert kitűnő tapintatára valló, elmés hipotézisnek. A Szent István-legenda szerzőjét nem a győri püspökben kell keresnünk hanem valószínűleg a császár környezetéből a magyar udvarhoz került hersfeldi apáthba.

GÁLOS REZSŐ.

A Nemzeti Színház százéves története. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. I. köt. Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története. Budapest, 1940. IX, 581 l. II. köt. Iratok a Nemzeti Színház történetéhez. Szerkesztette és közlést teszi Pukánszky Kádár Jolán. Budapest, 1938. X, 878 l. 3 mell.

Az irodalomtörténeti kutatás egyik ága új adatok feltárására rendezésére és közlésére irányul. Célja az, hogy ismeretlen jelenségeket vonva a vizsgálódás körébe friss anyaggal támassza alá az eddigi eredményeket s ugyanakkor új problémákra irányítsa a figyelmet. A kutatók egy másik csoportját a már ismert anyag

értelmezése foglalkoztatja. Ők is új tények felfedezésére törek-
szenek, de megállapításaik a lélektan, az irodalom-esztétika és
a történeti fejlődés világából valók. A két munkakör szervesen
kiegészíti egymást; meddő lenne arról vitatkozni, hogy melyik az
értékesebb — hiteles adatok nélkül üres szemfényvesztéssé lesz a
legszellemesebb fejtegetés is, viszont a filológiai és a biográfiai
adatgyűjtésnek csakis a szellemi összefüggések megállapításának
szolgálatában van értelme. De természetes, hogy kétszeresen érté-
kes az a tudományos mű, amely egyszerre s egyenlő sikerrel
szolgálja az irodalomtörténeti kutatásnak itt vázolt mindkét
nemét.

Ilyen alkotásnak bizonyul P. Kádár Jolánnak a Nem-
zeti Színház százéves történetét felölelő monográfiája. Ami-
kor a színháztörténeti kérdésekben legelső szaktekintélynek el-
ismert szerző a színház centenáriuma alkalmával megbízást kap-
pott a mű elkészítésére, azon választás előtt állott, hogy a szin-
háznak fejlődését filológiai vagy pedig szellemtörténeti módszer
alapján rajzolja meg. A kétféle feladat egyenlően vonzó és egyen-
lően nehéz volt, mert midegyik irányban hiányoztak az előmunká-
latok. Az a néhány színészettörténeti adalék, amely a magyar
színháztudományt mindezideig képviseli, a maga naív elfogultsá-
gával és dilettáns böbeszédűségével inkább csak gátolja a tiszta
látást és a helyes ítéletet. De P. Kádár Jolán becsvágyát — mint
minden vérbeli tudósét — csak fokozták a fennálló nehézségek.
s a dilemmát úgy oldotta meg, hogy a Nemzeti Színház multját
mindkét módon kidolgozza.

Mindenekelőtt rendezte a színház irattárát. Közel 300.000
aktából kiválogatta a legfontosabb háromszázat, ezeket időrendi
sorrendbe állítva és összekötő-magyarázó szöveggel ellátva köz-
rebocsátotta munkájának II. köteteként. Ez tehát amolyan
„okmánytár”: a színház szervezeti változásaira vonatkozó hiva-
talos rendeleteknek, felterjesztéseknek, kimutatásoknak stb. gyűjte-
ménye. Erre a filológiai alapvetésre épült fel azután a mű I. kö-
tete, a Nemzeti Színház valamennyi életjelenségét felölelő fejlő-
déstörténet.

A tárgyi bizonyítékoknak és az események folyamatos elő-
adásának ez a szétválasztása nagyon szerencsés fogásnak bizo-
nyult, mert ezzel sikerült elkerülni a kétféle anyag egybeolvasz-
tásával járó egyenetlenségeket és az előadás hangnemének foly-
tonos cserélgetését. De a módszertani nehézségek ezzel még ko-
rántsem szűntek meg. A színház a maga sokirányú kapcsolatainak
és bonyolult életösszefüggéseinek következtében többféle irányból
közelíthető meg, úgyhogy fejlődésének felvázolása egyrészt szé-
leskörű tudományos tájékozottságot, másrészt egy fölényesen át-
fogó szemléletmód következetes alkalmazását teszi szükségessé.
De éppen e tekintetben mondhatjuk szinte rendkívülinek P. Kádár
Jolán teljesítményét. A Nemzeti Színház százesztendősi fejlődé-

sét ugyanis nemcsak a szorosán vett színház- és színészettörténeti, hanem politikai, gazdasági, irodalom-esztétikai, zenei és társadalmi szempontból is megvizsgálta; figyelme a színházlátogató közönség rétegződésének és ezen belül magatartásának legapróbb mozzanataira épenúgy kiterjedt, mint a színházvezetés körében tapasztalható jelenségek személyi rugóira. Az I. kötet hat nagy fejezetre oszlik — 1. Előzmények, 2. Az önkormányzat kora (1837—1852), 3. Az új szervezet kialakulása (1852—1873), 4. Az „aranykor”, 5. Epigonok, 6. Az örök Nemzeti Színház felé (1917—1937), — s ezeken belül egy-egy külön szakasz szól a színház adminisztrációjáról és anyagi viszonyairól, a drámai és az operai műsorról, a színészgárda teljesítményéről, a kritika és a közönség állásfoglalásáról. S hogy ez a sokféle figyelő tárgyalásmód mégsem megy az egység és az áttekinthetőség rovására, az a kitűnő szerző határozott elvi állásfoglalásának következménye. P. Kádár Jolán a színháztudományi szemléletmód híve és avatott mestere: kutató eljárását, történeti látását és értékelését a színi előadás szintéziséről vallott felfogása szabályozza; ez képesíti őt arra, hogy könyvének minden részletével a lényegét: a Nemzeti Színház örök eszméjének időnként különböző formákban történt megvalósulását mutassa be.

P. Kádár Jolán könyve tehát a gazdag anyaggyűjtésen és a fejlődés menetének pontos és körültekintő rajzán kívül egy nagy módszertani tanulsággal is szolgál: olyan irodalomtudományi mű, amely a filológiai hűséget zavartalanul össze tudta hangolni a szellemtörténeti magatartással, s egyúttal példát adott a színháztudományi látásmód helyes alkalmazására. Természetes, hogy ennek a műnek is vannak apróbb fogyatkozásai, első sorban az, hogy a színház utolsó két korszakának bemutatásánál a történetíró mellett megszólalt a dolgok természeténél fogva is egyénibb felfogású kritikus, s ennek következtében a viszonyok, főleg pedig egy-egy volt protagonista jellemzését nem annyira az egykorú helyzet átélése, mint inkább egy a napjaink értékrendszeréből táplálkozó felfogás sugallta. Mindez azonban legcsekélyebb mértékben sem befolyásolja a mű nagy jelentőségét. Ha majd egyszer mégis megindul a nagyarányú magyar színház-történeti kutatás, ez csakis a P. Kádár Jolán könyvében követett módszer alkalmazása és az ott elért eredmények felhasználása alapján számíthat komoly sikerre.

SOLT ANDOR.

Helle Ferenc: A magyar-német művelődési kapcsolatok története. Budapest, 1942., Egyetemi Nyomda. 8-r., 213 l.

A szerző — mint előszavában maga mondja — úttörést óhajtott végezni egy egyetemesebb cél felé. Ez a cél a magyar műveltségnek minden nemzet kultúrájával való kapcsolatát össze-